

Lada BADURINA

GLAGOLI GOVORENJA I TEKST

KLJUČNE RIJEČI: *glagoli govorenja, mišljenja i/ili osjećanja, (znanstveni) tekst, standardi/kriteriji tekstualnosti, kohezija, intertekstualnost*

Glagoli govorenja, mišljenja i/ili osjećanja (lat. *verba dicendi, sentiendi, affectuum et voluntatis*) u gramatikama se uobičajeno tumače kao oni koji kažu da netko nešto govori, misli ili osjeća (npr. *reći, kazati, izjaviti, govoriti, iskazati, pitati, upitati, velim, smatrati, misliti, raspravljati, zaključiti* i sl.). U vezi je sa semantikom te skupine glagola i njihova sintaktička specifičnost – oni otvaraju mjesto različitim dopunama, ali i zavisnoj surečenici (klauzi), npr.: *Izrekao je glupost; Pitao ju je za savjet; Rekao je da dolazi; Govorio im je ono što su željeli čuti; Upitao se kako je to moguće; Možemo zaključiti da je takav pristup novost u našoj struci; Poručio je: to je moja briga...* i sl. Pristajući nadalje uz gledište da su već složene rečenice – i zavisnosložene i nezavisnosložene – činjenica teksta, razmotrit ćemo ulogu glagola govorenja u razvijanju teksta i njegovoj organizaciji. Pritom će se u obzir uzeti i strukture sa značenjem govorenja, mišljenja, osjećanja, percipiranja i sl. (npr. *to nas vodi prema zaključku...* ili *njegov je zaključak prihvatljiv...* uz *zaključujemo; mogla bih se prikloniti mišljenju...* uz *smatram* itd.). U vezu će se s glagolima (i strukturama) govorenja dovesti svojstvo intertekstualnosti kao imanentna značajka svakog teksta, što će se razmotriti na primjeru znanstvenih tekstova (s pretpostavkom da je bogatiji inventar glagola govorenja, mišljenja i percipiranja i/ili struktura s takvim značenjem u tom tipu tekstova).

Govoriti (i *pisati*) o glagolima govorenja (mišljenja i/ili osjećanja) može se s gledišta semantike, sintakse i suprasintakse, kognitivne lingvistike, pragmatike/pragmalingvistike itd. Ponajprije, tim glagolima gramatički “status” zasebne glagolske skupine osigurava vlastita semantička narav: najjednostavnije rečeno glagoli su to koji znače ‘govorenje’ (‘mišljenje’, ‘osjećanje’).¹ Po-

1 Dakako, misli se ovdje na *prototipno značenje* kao najtipičnije značenje kategorije, a koje pretpostavlja postojanje i ostalih značenja poput ‘šaptanje’, ‘pričanje’, ‘razgovaranje’, ‘pre-

tom, u vezi je sa semantikom navedene skupine glagola i njihova sintaktička specifičnost. Glagoli govorenja (mišljenja i/ili osjećanja), jednostavno rečeno, traže dopunu bilo u vidu zavisne (kompletivne ili dopumbene) surečenice bilo u vidu odgovarajuće nominalizirane konstrukcije, odnosno infinitiva (npr. *Poručila je da će doći; Smatrao je da je pametna; Smatrao ju je pametnom; Govorio je gluposti; Razgovarali su o ozbiljnim pitanjima; Odlučila je progovoriti* i sl.). Utoliko se doista može reći da se glagoli o kojima je ovdje riječ ponašaju kao svojevrsni antecedenti svojim dopunama – zavisnim surečenicama, ali i nominalnim ili infinitivnim konstrukcijama (usp. Pranjković 2001: 64).² U gramatikama, očekivano, najčešće je spominjano njihovo pojavljivanje u određenom tipu zavisnosloženih rečenica – objektnim, izričnim ili deklarativnim, objasnidbenim ili eksplikativnim (usp. npr. Katičić 1986: 304–306; Barić i sur. 1995: 470, 515–518, 521; Raguž 1997: 415–419, 420–421³; Silić–Pranjković

govaranje', 'dogovaranje', 'odgovaranje', 'pripovijedanje', 'pisanje' i sl. U tom će se smislu i glagol *govoriti* smatrati prototipnim (tj. središnjim i najtipičnijim, jezgrenim predstavnikom kategorije glagola govorenja). Ili, drugim riječima, kategorija je glagola govorenja organizirana po načelu prototipnosti, što znači da uključuje članove koji su "bolji" ili "lošiji" primjerci vlastite kategorije. Usp. Žic Fuchs–Tuđman Vuković 2000: 144 i d.; Tuđman Vuković 2010: 24 i d.

Najavimo odmah da ćemo u teoriji prototipa nalaziti poticaja da kategoriji glagola govorenja priključimo i veće strukture koje (u rečenici i, naročito, tekstu) imaju istu funkciju.

- 2 Po svoj prilici, moglo bi se govoriti i o semantičkoj nepotpunosti (ili nekompletnosti, insuficijenciji) takvih glagola. Jednostavno rečeno, rečenice poput *Govorio je, Zaključimo, Osjećao bi (se) ili Razmišljam* nisu semantički (ni sintaktički) dostatne, pa onda ni komunikacijski prihvatljivi iskazi (riječu, one nisu obavijesne), te nužno zahtijevaju dopunu (*što?, o čemu?, kako?* i sl.). Sadržaj se dakle govorenja, zaključivanja, osjećanja, razmišljanja eksplicira zavisnom surečenicom. Pranjković nadalje navodi da je u tim slučajevima zavisna surečenica "uvjetovana valentnošću glagola u glavnoj surečenici, tj. da je **ovisna o određenom antecedentu mentalne semantike**, a to opet znači da je mogućnost uvrštavanja takvih surečenica **uvjetovana leksičkom naravi antecedenta** koji mora pripadati određenoj leksičkoj grupi, u ovom slučaju grupi glagola koji označuju kakvu mentalnu aktivnost" (usp. Pranjković 2001: 64; istakla L. B.).

Spomenimo, na sličan je način o *sintaktičkoj karakterizaciji semantičkih tipova riječi* razmišljao Roman Jakobson u predavanju *Neka pitanja u vezi sa značenjem* (1972). U tom kontekstu spominjao je zanimljive rezultate do kojih je došao ruski jezikoslovac J. D. Apresjan. On je, navodi Jakobson, u više studija pokazao "kako se semantički razredi ruskih glagola mogu opisati tumačenjem sintaktičkih struktura koje dopuštaju te glagole". Konkretnije: "Obično se provodi samo razlikovanje između prijelaznih i neprijelaznih glagola. Valja međutim razlikovati i prijelazne glagole koji dopuštaju, ali ne zahtijevaju izravan objekt od glagola koji se moraju rabiti s izravnim objektom." Usp. Jakobson 2008: 375.

- 3 Svakako je vrijedna naše pozornosti činjenica da su u Raguževoj *Praktičnoj hrvatskoj gramatici* navedeni ekstenzivni popisi ne samo glagola govorenja nego i glagola "kojima se općenito prenosi ili prima poruka" te glagola opažanja, mišljenja, zbivanja, događanja, htijenja, uvijek s oprmjerenjima njihove uporabe u izričnim rečenicama (usp. Raguž 1997: 416–419, 420–427).

2005: 330, 333–334, 357–358). Spomenimo i to da se u gramatičkim pregledima nailazi na dijelom različite klasifikacija tih glagola, temeljene redovito na semantičkom kriteriju, primjerice: glagoli govorenja, glagoli opažanja, glagoli mišljenja, glagoli zbivanja, glagoli htijenja, glagoli osjećanja, glagoli shvaćanja, glagoli koji znače unutrašnje raspoloženje, dojam, nadu, vjeru, zebnju i sl., glagoli bojazni, strahovanja i sl. (sve to samo iz Raguž 1997: 420–424).⁴ Ne dovodeći u pitanje utemeljenost i takvih podjela, mi ćemo se ovdje zadovoljiti istom, bliskom ili sličnom pragmatičkom i/ili tekstnom funkcijom različitih podskupina glagola govorenja/mišljenja/osjećanja i sl. Gramatički će se opisi/propisi nadalje u većoj ili manjoj mjeri doticati i važna pitanja različitih valencijskih (spojidbenih), dakle sintagmatskih/sintaktičkih svojstava pojedinih članova kategorije (npr. Barić i sur. 1995: 517–518; Raguž 1997: 420–424 i d.; Silić–Pranjčević 2005: 333–334; iscrpan pregled dopuna najfrekventnijih glagola govorenja u hrvatskome jeziku usp. u Pranjčević 2007), no ni to se neće naći u fokusu našeg razmatranja. Umjesto toga usmjerit ćemo se – kao što je i naslovom najavljeno – na suprasintaktički i/ili tekstni⁵ aspekt složene problematike vezane uz glagole govorenja (mišljenja i/ili osjećanja).

* * *

U nekoj vrsti izokrenute gramatičke/sintaktičke “logike” – naime u činjenici da se komunikativno i/ili semantičko težište zavisnosloženih rečenica s glagolom govorenja (mišljenja i/ili osjećanja) u glavnoj surečenici ne nalazi u glavnoj, već, naprotiv, u zavisnoj surečenici, odnosno da je takvim, *kompletivnim* rečenicama svojstvena “svojevrsna nepodudarnost, pa i suprotstavljenost

4 O mogućim finim semantičkim nijansama unutar (uže) skupine glagola govorenja (npr. govorenje s obzirom na opširnost/potpunost iskazanog, govorenje s obzirom na svrhu radi koje se govori, govorenje s obzirom na sadržaj onoga što se govori itd.) usp. Katičić 1986: 306–310.

5 Ipak, odmah upozorimo, suprasintaktičku (nadrečeničnu) i tekstnu perspektivu nećemo u svemu smatrati podudarnima. Dok je težište suprasintakse na uspostavljanju i prepoznavanju međurečeničnih (međuiskaznih) veza, u duhu ćemo (novije) interdisciplinarno koncipirane lingvistike (i teorije) teksta u tekstu prepoznavati *kommunikacijski događaj* koji mora moći udovoljiti određenim *kriterijima tekstualnosti* (usp. de Beaugrande–Dressler 2010: 14; ovi autori u zapaženoj monografiji čiji su izvornici – engleski i njemački – objavljeni još 1981. godine navode sedam standarda/kriterija tekstualnosti: koheziju, koherenciju, intencionalnost, prihvatljivost, informativnost, situativnost, intertekstualnost). Upravo će se u takvu obuhvatnijem i kompleksnijem poimanju teksta nalaziti poticaji za razmatranje funkcije/funkcija glagola govorenja ne samo u složenoj strukturi teksta već i pri uspostavljanju i/ili prepoznavanju njegovih bitnih, konstitutivnih svojstava te, napose, u ostvarenju njemu inherentne komunikacijske uloge.

strukturnogramatičkoga i komunikativnoga odnosno semantičkoga plana” (usp. Pranjković 2001: 65) – nalazimo dodatne poticaje da se pozabavimo suprasintaktičkim statusom članova te kategorije glagola, ali i načinima na koji oni pridonose svojstvima tekstualnosti te – u konačnici – komunikativnosti teksta.

Konkretnije rečeno, nakana nam je istražiti kako glagoli govorenja pridonose *razvijanju* teksta i njegovoj *kohezivnosti* te, napokon, u kakvu su oni odnosu s *intertekstualnošću* kao još jednom bitnom značajkom svakoga teksta (pozivamo se na već *klasične* standarde/kriterije tekstualnosti ili konstitutivna načela teksta kako su ih u svome *Uvodu u lingvistiku teksta* definirali Robert de Beaugrande i Wolfgang Dressler; usp. de Beaugrande–Dressler 2010; uvodni kraći pregled svih sedam standarda tekstualnosti 2010: 14–24). Očekivano, u takvoj ćemo nakani nužno morati posegnuti za *tekstom*. S dobrim razlozima – vjerujemo – ovdje se odlučujemo za znanstvene tekstove. *Prvo*, naša je polazišna pretpostavka da taj tip tekstova – i zbog zahtjevnosti/kompleksnosti znanstvene poruke koja se njima pronosi i, posljedično, zbog konvencija pisanja znanstvenih/stručnih tekstova, tj. značajki funkcionalnog stila i/ili diskursnoga tipa kojima pripadaju – odlikuju čvrste i jasne kohezivne veze (štoviše, s poželjnim elementima površinske strukture koji će ih eksplicitno signalizirati⁶). *Drugo*, kompleksni mentalni/kognitivni procesi koji su u *podlozi* stvaranja i primanja (ili kodiranja i dekodiranja) znanstvene poruke (teksta) zahtijevat će, pretpostavljamo, veću frekventnost i veću raznolikost glagola mišljenja i/ili osjećanja. *Treće*, stručne će i znanstvene tekstove odlikovati visok stupanj

6 Kohezivnost se naime odnosi na načine na koje su povezane površinske strukture teksta; ona se temelji na gramatičkim međuovisnostima (usp. de Beaugrande–Dressler 2010: 14). Međutim tekst može biti kohezivan (može dakle biti tekst) i bez eksplicitnih (gramatički neobvezatnih) kohezivnih sredstava. (Dakako, i u tim će se slučajevima kohezivnost potvrđivati u gramatičkim oblicima i konvencijama kojima se uspostavljaju odnosi među članovima rečeničnoga ustrojstva, npr. u kongruenciji subjekta i predikata, imenica i pridruženih im atributa i sl.). Neobvezatna kohezivna sredstva – junkcije, a dodali bismo ovdje: i odgovarajući glagoli govorenja, mišljenja i/ili osjećanja – mogu olakšati recepciju teksta na način na koji je to intendirao autor teksta (tzv. *kontrola situacije*, tj. kontrola autora teksta nad načinom na koji recipijenti teksta rekonstruiraju i uspostavljaju odnose). Tada će se, također, moći utvrditi da ona povećavaju *efikasnost* teksta te da je ustvari riječ o svojevrsnim *znakovima uljudnosti* koji stoga imaju posebnu komunikacijsku vrijednost (usp. de Beaugrande–Dressler 2010: 93; Badurina 2008: 39).

(i) *eksplicitne* intertekstualnosti,⁷ a *konvencionalno* će upućivanje na druge tekstove/izvore u pravilu pretpostavljati bogatiji repertoar glagola govorenja.⁸

Navedene ćemo pretpostavke nastojati ovjeriti u tekstovima objavljenima u zborniku radova *Riječki filološki dani 8* (Rijeka, 2010). Iako – načelno – ne težimo iscrpnoj analizi korpusa, smatramo da pedesetak tekstova koje potpisuju različiti autori nudi dovoljno reprezentativnih primjera uporabe glagola govorenja (mišljenja i/ili osjećanja) u znanstvenim (konkretno, filološkim) tekstovima.

* * *

Vodeći se, kao temeljnim, kriterijem funkcionalnosti – ili, drugim riječima, pragmatične vrijednosti – pojedinog izraza/konstrukcije u tekstu, odnosno komunikaciji, u znanstvenim ćemo tekstovima uistinu naići na velik broj raznovrsnih jezičnih sredstava u funkciji koju primarno vrše glagoli govorenja (mišljenja i/ili osjećanja). Stoga nam se kao prva nameće misao o *otvorenosti* spomenute skupine, pa u nju spremno uključujemo sve jedinice – bilo jednostlane bilo višestlane – sa značenjem govorenja (mišljenja i/ili osjećanja). Nastojimo – ipak! – *napraviti reda* među gramatički raznovrsnim jedinicama, te ih ovdje razvrstavamo na različite načine kako bismo upozorili na specifičnosti uporabe glagola/izraza sa značenjem govorenja (mišljenja i/ili osjećanja) u (znanstvenim) tekstovima.

* * *

U znanstvenim tekstovima – zacijelo to ne bi trebalo iznenađivati – u ponajvećoj će mjeri dolaziti do izražaja neraskidiva povezanost procesa govorenja, mišljenja i spoznavanja.⁹ Zahvaljujući upravo *metonimijskim prijenosima* na relaciji *opažanje – govorenje – mišljenje – spoznavanje* i sl., unekoliko

7 Pod pojmom intertekstualnosti podrazumijevat će se “međuovisnosti između produkcije, odnosno recepcije nekog teksta i znanja sudionika komunikacije o drugim tekstovima” (usp. de Beaugrande–Dressler 2010: 203). Polazimo dakle od pretpostavke da je intertekstualnost imanentna značajka svakoga teksta, ali, isto tako, da ona može biti bilo implicirana bilo eksplicirana.

8 Naime u dobre konvencije pisanja/priređivanja znanstvenih tekstova ide i precizno upućivanje na izvore koji se *citiraju* ili *parafraziraju*.

9 Vrijedna je spomena i činjenica da glagoli govorenja pripadaju visokofrekventnim glagolima mnogih jezika (pa tako i hrvatskoga), “što ukazuje na činjenicu da ‘govorenje’ pripada najvažnijim konceptualno-iskustvenim kategorijama čovjekova poimanja svijeta” (usp. Žic Fuchs–Tudman Vuković 2000: 141).

će se *preklapati* i uporaba glagola govorenja, mišljenja, osjećanja, shvaćanja, percipiranja i sl.

No ponajprije ćemo – na nekoliko primjera – razmotriti uporabu glagola *govoriti*:

- (1) U članku **se govori** o nekim jezičnim i stilskim značajkama spomenutog prijevoda (...)
- (2) Razlike o kojima **je namjera govoriti** odnose se, prije svega, na prostorni aspekt tj. na prostor koji je tekstom proizveden.
- (3) Premda **će se** u daljnjem tekstu o narativnoj strukturi Rottina djela **govoriti** kao o zbirki “kratkih priča”, određenje te književne vrste nije do kraja definirano (...)
- (4) **Govorimo** dakle o razdoblju koje je pokazalo svu moć kazališta kao mehanizma spektakla (...)
- (5) Izvadio je tada iz džepa Kurelčevu *Fluminensiu*, čitao iz nje i **govorio** okupljenim ljudima o vinodolskom, o grbaljskom i o krčkom statutu (...)
- (6) (...) gdje se na suptilan i ironičan način (...) **govori** o nevoljama bračnog života (...)

U primjerima poput navedenih potvrđuje se da glagoli govorenja – upravo oblici glagola *govoriti* – na svojevrsan način ekspliciraju *strukturu* teksta. Iskazima (1), (2), (3) i (4) najavljuju se teme o kojima će biti riječi – ili o kojima upravo jest riječ – u danim tekstovima.¹⁰ Takav tip *autoreferencijalnosti*, vjerujemo, pridonosi komunikativnosti znanstvenoga teksta, odnosno ostvarenju *intencija* autora teksta (o *intencionalnosti* kao konstitutivnom načelu teksta usp. de Beaugrande–Dressler 2010: 19 i 131–148 i d.).¹¹ U primjerima pak (5) i (6) glagolom se govorenja uspostavljaju relacije spram drugih/tuđih tekstova. Iako u formalnogramatičkom (sintaktičkom) smislu nema razlika u *statusa* glagola govorenja u rečenicama (5) i (6) u usporedbi s onima u primjerima od (1) do (4) – i jedni i drugi traže dopunu u vidu kompletivne surečenice ili odgovarajuće nominalizirane konstrukcije – u potonjima glagoli govorenja kao

10 Nema sumnje da se time uspostavljaju i čvrste kohezivne (anaforičko-kataforičke) veze među iskazima/dijelovima teksta. Štoviše, nerijetko se u (znanstvenim) tekstovima sadržaj o kojemu se upravo govori izrijekom povezuje s onim koji će tek uslijediti (i taj se unaprijed najavljuje), npr.: *Iako je osim inscenacija Držičevih komedija, o kojima će kasnije biti riječi, gotovo neprekršeno pravilo da se na scenu Talijanske drame postavljaju suvremeni hrvatski komadi, ipak je led prvotno bio probijen (...).*

11 Upućivanje na tekst i njegovu strukturu zadano je i nekim *formalnim* značajkama znanstvenoga teksta: npr. *sažetak* na početku članka referira na tekst koji slijedi (usp. primjer (1)) i time ga najavljuje, dok se u *zaključku* na kraju rezimiraju i pregledno izlažu glavne postavke cijeloga teksta.

antecedenti svoje dopune nalaze u *drugim* tekstovima, posredujući time u uspostavljanju *intertekstualnih* relacija. Ta će pak sposobnost glagola govorenja – da jedan tekst *otvaraju* prema drugom, odnosno da u jedan tekst uključuju drugi – ponajbolje doći do izražaja u najavama izravnoga navođenja¹² (citiranja):

- (7) Tako ona, opet preko mornara za kojega vjeruje kako će se ubrzo susresti s njezinim dragim, prijeteći mu **poručuje**:

“Reci mu ti malo / Da sam ga čekala / Lito i tri dana (...)”

- (8) Primjerice, u pismu s nadnevkom 3. prosinca 1762. Marqueseti **javlja** provincijalatu o “razmjeni potrebnih dobara”:

Ja, nižepotpisani svećenik i upravitelj ovog indijanskog sela (...) izjavljujem i potvrđujem po slobodnoj volji da sam (...) nekoliko tisuća pesosa za oružje i druge potrebstine (...)

- (9) *Svila*, kao skuplja tkanina, bila je povlastica tek rijetke, imućnije gospode, kaže Došen:

“Pitajmo se malo zato: / te niste li vi gospoda / i tokorse srićnog roda? (...)”

I ne samo zahvaljujući semantici (dijelova) teksta nego i s obzirom na pojedina ortografska rješenja (uporaba odgovarajućih interpunkcijskih znakova) i grafičke konvencije (odabir tipa slova, npr. kurziva, te, eventualno, pisanje u novom retku, uvučenom u odnosu na ostatak teksta) glagoli govorenja u slučajevima navođenja tuđega teksta mogu i izostati. Takve bismo iskaze – koji impliciraju govorenje/navođenje, iako se govorenje/navođenje izrijeком ne spominje – mogli smatrati nekom vrstom *implicitnih struktura*,¹³ kao u sljedećim primjerima:

12 U gramatikama se pak operira pojmom *upravnog govora* – “kad se tuđe riječi navedu upravo onako kako su izgovorene” (usp. Barić i sur. 1995: 525 i d.; također i Raguž 1997: 389–390; Katičić 1986: 344–347).

Upradni govor pretpostavlja postojanje dvaju govornika (izvornog govornika, odnosno autora navoda i trenutnog govornika, odnosno onoga koji navodi/posreduje tuđi govor). Za konstrukciju se pak koja uvodi upravni govor može reći da je trodijelna: sastoji se od (1) sadržaja koji se navodi, (2) riječi li skupine riječi kojima se navod uvodi te (3) poveznice među njima. Pritom, najčešći je uvodnik upravo glagol govorenja (usp. Aikhenvald 2005; Gjurkova–Mihaljević u tisku).

13 Takve se rečenice/iskazi mogu smatrati i *stegnutima* ili *komprimiranima* (dakako iz perspektive rečenice kao cjelovite, *gramatičke* jedinice), “što znači da riječi sa značenjem govorenja, mišljenja, osjećanja i sl. mogu i izostati, odnosno **da se mogu podrazumijevati**” (usp. Silić–Pranjковиć 2005: 357; istakla L. B.). Upravo na tom *podrazumijevanju*, odnosno u pouzdanju na čitateljska (*izvanjezična* i *izvantekstna*) iskustva počiva svojstvo koherentnosti teksta (o koherenciji usp. de Beaugrande–Dressler 2010: 15–19 te 101–130; također i u Badurina 2008: 89–90).

- (10) Gore, na visoravni iznad hreljinske gradine, mladi je Krleža držao masovni zbor socijalista: “(...) pod našim nogama ležala je Rijeka (...)”
- (11) I *Talijanska enciklopedija* (*Enciclopedia italiana*), golemi kulturni projekt nastao tridesetih godina, donosi natuknicu o Krleži iz pera jednog od tada vodećih talijanskih slavista Artura Cronie: (...)
- (12) Prostor za ostvarenje svojih zamisli pronašao je u okvirima kratke priče, *istina fikcije* (Viktor Žmegač), u kojoj je poput Brehma još jedanput ukazao kako “nema bitnih razlika između žive i nežive prirode, između biljke i životinje, životinje i čovjeka...”

I dok se u primjerima (10) i (11) očekuje mentalno povezivanje koncepta *masovnog zbora socijalista*, odnosno *donošnja natuknice* s aktivnošću *govorenja*, odnosno *pisanja*,¹⁴ posebno se zanimljiv slučaj razabire u primjeru (12). Naime tek će čitatelj *s iskustvom* (i to upravo s određenim tipom tekstova, onim znanstvenima) u spominjanju dvaju autora (Viktora Žmegača i Alfreda Edmunda Brehma) prepoznati *komprimirane* strukture sa značenjem govorenja i/ili mišljenja (recimo, “kao što kaže/kako ih naziva Viktor Žmegač” ili “poput tumačenja/gledanja Alfreda Edmunda Brehma”), kojima će se pak kohezivnim silnicama uspostaviti odnosi s konkretnim bibliografskim jedinicama navedenima u pridruženom popisu literature.

Već pukim će se prelistavanjem zborničkih tekstova moći uočiti zavidan broj glagola govorenja ili konstrukcija sa značenjem glagola govorenja: *spominjati*, *najaviti*, *prenositi sudove*, *izdvojiti riječi*, *dodati*, *riječi je o*, *izrijeком upućivati na*, *sugerirati*, *naglasiti/naglašavati* (pa i *podcrtati/podcrtavati*¹⁵), *apostrofirati*, *pojavljuje se pitanje*, *uputiti poziv*, *reći koju o*, *dovoditi u pitanje*, *stavljati u fokus* itd. Pritom, neke će konstrukcije s glagolom govorenja imati i naglašeno obilježje modalnosti, odnosno glagoli će govorenja (ili konstruk-

14 U kognitivnoj lingvistici ta se pojava dovodi u vezu s postojanjem tzv. *globalnih obrazaca*. Poseban su tip globalnih obrazaca *okviri* (engl. *frames*) – oni “obuhvaćaju zajedničko znanje o nekom središnjem konceptu” (usp. de Beaugrande–Dressler 2010: 108), npr. o masovnom skupu/zboru, ili, drugim riječima, oni “predstavljaju konceptualnu strukturu, odnosno enciklopedijsko znanje” ili “znanje o situaciji” (usp. Tuđman Vuković 2010: 22–23). Na tom kognitivističkom učenju lingvistika/teorija teksta temelji razumijevanje produkcije i recepcije tekstova, i to zahvaljujući prepoznatom svojstvu koherentnosti (usp. de Beaugrande–Dressler 2010: 108–109 i d.; također i u Badurina 2008: 89–90).

15 Očit je tu utjecaj pisanoga medija: u pisanome se tekstu naime pribjegava različitim grafičkim sredstvima kako bi se istakli ključni dijelovi teksta (kao pandanima rečeničnom/iskaznom naglasku, jačini tona, intonaciji itd.); povratno, ta se *manjkavost* pisane realizacije “vraća” u govoreni iskaz u izrazima poput *podcrtavam*, *podvlačim* i sl.

cije s tim značenjem) dodatno biti *modalizirani*,¹⁶ u čemu možemo prepoznati opću značajku znanstvenoga stila. U primjerima koji slijede modalni se izrazi odnose na *intenzitet* izrečene/iskazane tvrdnje:

- (13) Ako izuzmemo po svemu osebujan prijenos Fabrieva romana na kazališne daske, **možemo reći** kako je najagilniji predstavnik u Talijanskoj drami devedesetih bio tada mladi književnik Miro Gavran (...)
- (14) **Valja nam na kraju istaknuti** kako je kazališni događaj iz daleke prošlosti prije svega hibridna mješavina *već rečenog* i *još neizrečenog*.
- (15) **Može se zaključiti** da kratke priče Enrica Morovicha predstavljaju svojevrsno osvježanje u ponudi proznih priloga (...)
- (16) **Moglo bi se dakle reći** da se promjene nastale u samim tekstovima (...) pojavljuju istovremeno s autorovim pomicanjem u stvarnom, realnom prostoru.
- (17) U skladu s tim **može se govoriti** o dvjema različitim funkcijama (...)
- (18) (...) **mogli bismo dakle ustvrditi** da Zoranić svoj samospoznajni pohod kroz zadarsko zaleđe organizira slijedeći logiku bazičnog prostornog teritorijalnog instinkta (Lakoff i Johnson, 1980, 29).

* * *

Ipak, više od povećeg repertoara glagola (i konstrukcija) govorenja te u znanstvenim tekstovima već konvencionalizirane modalnosti¹⁷ zanimat će nas kako se na površinskoj (upravo leksičkoj) razini teksta ocrtavaju tijesne veze koje postoje među procesima percipiranja, mišljenja, spoznavanja, osjećanja i govorenja.¹⁸

I za to ima obilje primjera! Navest ćemo ih nekoliko, sve kako bismo ra-svijetlili postojanje neraskidivih odnosa između procesa zapažanja, mišljenja, spoznavanja, a u konačnici i govorenja:

16 U modalne izraze – također visokofrekventne u znanstvenim tekstovima – valja pribrojiti i one koji se izravno ne mogu povezati s glagolima/konstrukcijama sa značenjem govorenja (ali mogu posredno, o čemu više u nastavku), primjerice: *sumnjam(o)*, *vjerujem(o)*, *mislim(o)*, *smatram(o)*, *držim(o)*, *pretpostavljam(o)*, *očekujem(o)*, *izražavam(o)* svoj stav, *naše je gledište*, *stojim(o) na stanovištu*, *zastupam(o) stajalište*, *branim(o) gledište*, *želim(o) vjerovati*, *nastojim(o) dokazati/pokazati* i sl.

17 Moglo bi se tako što pripisati (očekivanoj) težnji za autorskom skromnošću (dakako, o na taj način formaliziranoj skromnosti, smatramo, valja promišljati prije svega kao o konvenciji akademske/znanstvene komunikacije koja se prepoznaje i u zadanim/preporučenim obrascima prividne autorske skromnosti; dakako, isto bi se moglo utvrditi i za tzv. autorsko *mi*), ali i mudru oprezu autora znanstvenoga teksta koji ga priječi u ishitrenu donošenju zaključaka.

18 O povezanosti procesa mišljenja i jezične djelatnosti, upravo o uvjetovanosti mišljenja jezikom usp. Hansen-Kokoruš 2009: 390.

- (19) **Važno je primijetiti** da junakinja romana svoje osjećaje netrpeljivosti prema Židovima povjerava samoj sebi (...), ali ne i svom moralnom autoritetu: (...)
- (20) **Pokazuje se**: ne postoji zajednička poetika (...)
- (21) I napokon, u prilogu će se **razmotriti** i poraba one riječi *što* (ili *šta*) koja se javlja kao jedna od sastavnica složenih neodređenih zamjenica i/ili priloga (...)
- (22) U primjeru (1) prvo će se, zacijelo, **uočiti** leksičke veze uspostavljene između sintagmi *recentna literatura* (u tekstu iznad crte) te *zadnjih godina* i *radovi hrvatskih jezikoslovaca* (u tekstu ispod crte).
- (23) **Pogledajmo** kako priređivač realizira svoj antologijski koncept (...)
- (24) Iskustvo u poučavanju, ali i učenju slavenskih jezika izneseno u ovome radu **navodi i na zaključak** da bi usvajanje i poučavanje slavenskih jezika kao J2 znatno olakšale poredbene gramatike slavenskih jezika (...)
- (25) U **izvođenju** ovakva **zaključka** istraživač mora imati u vidu i sve ostale mijene specifične za navedene govore. **Mislim** prije svega na fonološku neutralizaciju nenaglašenih *u* i *o* neovisno o mjestu naglaska.

Ponajprije, u svim se navedenim iskazima potvrđuje povezanost procesa percipiranja (opažanja) i spoznavanja. Štoviše, percipiranje pretpostavlja i govorenje i spoznavanje: recimo, u primjeru (19) konstrukcija *važno je primijetiti* ima istu (pragmatičku i semantičku) vrijednost koju bi imala i konstrukcija *možemo reći* (ili samo *recimo*) ili pak glagolski oblik *smatramo*. Slično bi se, uostalom, moglo utvrditi i za ostale primjere. U primjerima (21) i (22) *razmatranje* i *uočavanje* pretpostavka je uspjeha procesa spoznavanja (koji je, nesumnjivo, krajnji cilj, upravo *intencija* pošiljatelja znanstvene poruke). U primjeru (23) autor teksta poziva sugovornika/čitatelja na suradnju, što je čest postupak (ili strategija) u znanstvenoj komunikaciji (kao i tzv. inkluzivno *mi*): suradnja, makar i prividna i/ili deklarativna, vjeruje se, može pridonijeti prihvaćanju zahtjevne znanstvene poruke (dakle spoznaji). Posljednja dva primjera – (24) i (25) – sadrže konstrukcije sa značenjem mišljenja, odnosno glagol mišljenja, te tako i izrijeком potiču na zaključivanje, tj. spoznavanje.

* * *

Naposlijetku – *težeći zaključku* najavljene teme – *možemo reći* da su se naša polazišna očekivanja potvrdila. Bogat i raznovrstan repertoar ne samo

glagola govorenja, mišljenja i/ili osjećanja nego i konstrukcija iste ili približne semantičke i pragmatičke vrijednosti u znanstvenim je tekstovima nesumnjivo podjednako posljedica potrebe da se *riječima iskažu* složeni mentalni/kognitivni procesi kao i težnje da se ti tekstovi *pišu*¹⁹ biranijim stilom kojemu je svojstveno izbjegavanje nepotrebnih i nepoželjnih ponavljanja istih izraza.

U tom smislu negdje bi se na suprotnom polu – ne po zastupljenosti, nego s obzirom na raznovrsnost jezičnih sredstava kojima se iskazuje semantika govorenja, mišljenja i/ili osjećanja – mogao situirati *privatni, razgovorni* diskurs.²⁰ Naime visoka frekventnost glagola govorenja (mišljenja i/ili osjećanja) i u tim će jezičnim uporabama posvjedočiti da je *govorenje* (*mišljenje* i/ili *osjećanje*) uistinu jedna od temeljnih ljudskih aktivnosti. Ipak, u ležernijim će se životnim/jezičnim situacijama zamjećivati suprotna tendencija – tendencija svojevrsna *reduciranja* sredstava za iskazivanje semantike govorenja.²¹ Tako ćemo se, primjerice, u diskursu traća vrlo vjerojatno zadovoljiti dvama-trima glagolima govorenja (npr. *reći, kazati, velim* i sl.), što nas, s druge strane, neće priječiti da – upravo zbog presudne važnosti *govornog* i *govorenog* – za taj tip međuljudske komunikacije prihvatimo sinonimni naziv nastao sretnim spajem upravo dvaju glagola govorenja – *rekla-kazala* (više u traću usp. Badurina 2008: 159–180). No i ta bi pretpostavka, dakako, zahtijevala ovjeru u nekoj novoj raspravi!

IZBOR IZ LITERATURE

- Aikhenvald, Alexandra Y. (2005), "Direct and indirect speech in typological perspective", Position paper for RCLT Local Workshop, February 2005 onwards
- Aikhenvald, Alexandra Y. (2008), "Semi-direct speech: Manambu and beyond", *Language Sciences* 30, str. 383–422.
- Badurina, Lada (2008), *Između redaka. Studije o tekstu i diskursu*, Hrvatska sveučilišna naklada – Izdavački centar Rijeka, Zagreb – Rijeka

19 Govorene znanstvene tekstove nismo (zasad) istraživali, no smatramo da bi i oni mogli pokazivati sličnu tendenciju (npr. predavački diskurs), unekoliko *ublaženu* obilježjima razgovornosti (i/ili govorenosti) takvih tekstova.

20 U tradicionalnoj se funkcionalnoj stilistici uobičajilo govoriti o *razgovornom funkcionalnom stilu*. Međutim taj smo jezični *registar* ipak skloni smatrati u prvome redu *privatnim* (a onda i *razgovornim*). Usp. Kovačević–Badurina 2001: 62 i d.

21 Zamijećeno je, recimo, svođenje dvaju glagola govorenja – *govoriti* i *pričati* – na jedan – *pričati* (usp. Jelaska 1997; Žic Fuchs–Tudman Vuković 2000). Na takvu pojavu nerijetko reagiraju i jezični savjetodavci.

- Barić, Eugenija – Mijo Lončarić – Dragica Malić – Slavko Pavešić – Mirko Peti – Vesna Zečević – Marija Znika (1995), *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb
- De Beaugrande, Robert-Alain – Wolfgang Ulrich Dressler (2010), *Uvod u lingvistiku teksta*, prevela N. Palašić, Disput – Filozofski fakultet Rijeka, Zagreb
- Gjurkova, Aleksandra – Milan Mihaljević (u tisku) “Upravni i neupravni govor u hrvatskoj i makedonskoj redakciji crkvenoslavenskoga jezika”, zbornik u čast akademiku Radoslavu Katičiću, ur. Mislav Ježić i Milka Jauk-Pinhak
- Hansen-Kokoruš, Renate (2009), “Leksička značenja i pragmatičke konvencije kod glagola mišljenja”, u: L. Badurina – I. Pranjković – J. Silić (ur.), *Jezični varijeteti i nacionalni identiteti. Prilozi proučavanju standardnih jezika utemeljenih na štokavštini*, Disput, Zagreb, str. 389–398.
- Ivić, Milka (red.) (2005), *Sintaksa savremenoga srpskog jezika. Prosta rečenica*, Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga, Matica srpska
- Jakobson, Roman (2008), *O jeziku*, preveo D. Lalović, Disput, Zagreb
- Jelaska, Zrinka (1997), “Je li svejedno govorim li ili pričam”, u: *Jezik*, god. 45, br. 2, str. 68–70.
- Katičić, Radoslav (1986), *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku*, Jugoslavenska (Hrvatska) akademija znanosti i umjetnosti – Globus, Zagreb
- Kovačević, Marina – Lada Badurina (2001), *Raslojavanje jezične stvarnosti*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka
- Mihaljević, Milan (2009), “Verba Dicendi in Croatian Church Slavonic”, *Fourth Annual Meeting of the Slavic Linguistic Society* (Zadar, 3rd-6th of September 2009), plenarno izlaganje
- Pranjković, Ivo (2001), “Kompletivne rečenice”, u: *Druga hrvatska skladnja*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, str. 64–68.
- Pranjković, Ivo (2007), “Glagoli govorenja i njihove dopune”, u: *Zbornik Matice srpske za slavistiku*, br. 71–72, Novi Sad, str. 133–141.
- Raguž, Dragutin (1997), *Praktična hrvatska gramatika*, Medicinska knjiga, Zagreb
- Silić, Josip – Ivo Pranjković (2005), *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb
- Tuđman Vuković, Nina (2010), *Glagoli govorenja: kognitivni modeli i jezična uporaba. Sintaktičko-semantička studija*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb
- Žic Fuchs, Milena – Nina Tuđman Vuković (2000), “Pričati: novi lik u priči o glagolima govorenja”, u: *Filologija*, knjiga 35, Zagreb, str. 141–150.